

KÝ ỨC DÂN GIAN VỀ NGHĨA HỘI VÀ CỤ HƯỜNG HIỆU

Trần Văn An

Tầm vóc, quy mô của một sự kiện lịch sử, một biến cố xã hội ngoài việc được phản ánh qua tư liệu thư tịch chúng còn được ghi nhận qua ký ức của dân gian, qua sự đánh giá phi chính sử của các tầng lớp nhân dân trong vai trò là nhân chứng lịch sử. Sự ghi nhận, đánh giá này trong một số trường hợp lại sâu sắc, chính xác, khách quan hơn chính sử, nhất là những sự kiện, phong trào đi ngược lại ý thức hệ của giai cấp cầm quyền như phong trào Nghĩa hội Quảng Nam.

Nguyễn Duy Hiệu và các đồng chí của mình bị vua quan triều Nguyễn và thực dân Pháp liệt vào loại “*ngịch đảng*”, “*phản loạn*” nên trong các cuốn sử chính thống của triều đình chắc chắn không có ghi chép nhiều và không có những đánh giá khách quan. Nhưng may mắn thay, trong lòng nhiều người dân xứ Quảng vẫn giữ lại những ký ức về cuộc khởi nghĩa này.

Ký ức này được thể hiện ở nhiều phương diện. Trước hết đó là nỗi tiếc

nhớ về những địa danh liên quan đến Nghĩa hội và cụ Hường.

“Ai lên chín ngã/xã sông Con (Côn)

Hỏi thăm ông Hường Hiệu có còn hay không?”

Sông Con còn gọi là sông Vàng bắt nguồn từ huyện Hiên (cũ), nay thuộc huyện Nam Giang, là phụ lưu vùng phụ lưu sông Bung hợp thành sông Ô Gia/Vu Gia tại Hà Tân xã Đại Lãnh. Chín xã ở khu vực sông Con là nơi Nguyễn Duy Hiệu và các đồng chí lập chiến khu chống Pháp. Đó là ký ức về các địa danh:

“Ai về Bằng Võ, Gò Đồn

Mà xem Nghĩa hội lập đồn đánh Tây”

Bằng Võ, Gò Đồn nay thuộc xã Quế Thọ, huyện Hiệp Đức, cũng là nơi có căn cứ của Nghĩa hội. Câu ca nói rõ đây là nơi Nghĩa hội lập đồn đánh Tây chứ không phải là nơi nổi loạn như vua quan triều Nguyễn thời bấy giờ ghi. Trải rộng ở nhiều địa phương của xứ Quảng ta sẽ còn bắt gặp các địa danh gắn với cuộc khởi nghĩa đánh Tây này như “*núi ông Hường*”, “*Gò Đồn*”, “*chợ Đồn*” “*Sung ông Hường*”, “*vực Sung*”, v.v...

Một số sự kiện gắn với phong trào Nghĩa hội cũng được ghi nhớ qua ca dao, tục ngữ:

“Tiếng đồn ông Tú Đình

Coi Tân Tỉnh, sông Con,

Nghe lời vua Đồng Khánh

Lên non nên mất đầu”

Tân Tỉnh là căn cứ chính của Nghĩa hội đóng ở Trung Lộc, trước thuộc huyện Quế Sơn, nay thuộc Nông Sơn. Tại đây các thủ lĩnh Nghĩa hội xây dựng các công trình lán trại, kho lẫm, cơ quan làm việc... nhằm chuẩn bị cho cuộc kháng chiến lâu dài. Tú Đĩnh tên là Trần Đĩnh người làng Gia Cốc nay thuộc xã Đại Minh, Đại Lộc, đỗ tú tài nên gọi là Tú Đĩnh. Ông nguyên theo Nghĩa hội chức Tán tương quân vụ, sau nghe lời chiêu hồi của vua Đồng Khánh lên Trung Lộc dự hàng Nguyễn Duy Hiệu, bị Nguyễn Duy Hiệu chém đầu thị chúng để thể hiện quyết tâm đánh Pháp đến cùng.

Một câu ca dao lưu truyền phổ biến ở nhiều địa phương của xứ Quảng có nội dung:

*“Ngó lên Tân Tỉnh/trên tỉnh mù mù
Thấy ba ông đội che dù nấu cơm
Một ông xách bát đòi đơm
Hai ông ú hự nôi cơm chưa vằn”*

Sinh thời, bác sĩ Nguyễn Ngọc Chung, một người đam mê nghiên cứu lịch sử văn hóa Hội An cho rằng đây là câu hát ám chỉ hoạt động của Nghĩa hội. Ba ông đội ở đây là ba thủ lĩnh Nghĩa hội gồm Trần Văn Dư, Nguyễn Duy Hiệu, Phan Bá Phiến. Trần Văn Dư nôn nóng muốn khởi sự đánh Pháp sớm. Nguyễn Duy Hiệu và Phan Bá Phiến thì cho rằng thời cơ chưa đến cần phải chờ đợi thêm...

Nếu cho rằng đánh giá của nhân dân là khách quan và chính xác thì đây là một bài ca cần chú ý:

*“Kể từ lịch sử nước Nam triều
Thương cho mấy người tài năng
học sĩ chết đã nhiều vì Tây qua*

*Quảng Nam có ông Hường Hiệu ở
Thanh Hà*

*Trung thành với nước nên xa chốn
triều thần*

Về nhà sâu thâm với nhân dân

*Lâm vô tử nạn chín mươi phân còn
chi*

Tụi Tây qua đã tới Trung Kỳ

Đế đô co kéo còn gì nước Nam

Giận thay cho chú Nguyễn Thân

*Cầu tham lam mãi quốc biết còn
làm với ai*

Nước Nam mình thiếu chi kẻ anh tài

*Văn chương đủ hết không dùi mài
cho nên*

Để cho cột một khó ngăn

*Thơ ông Hường để lại dưới đèn
đình ninh”*

Cái chết để bảo toàn lực lượng, nuôi dưỡng ý chí chống Pháp của chí sĩ Nguyễn Duy Hiệu là một cái chết oanh liệt, sáng ngời vì nghĩa lớn. Cái chết ấy đã được nhân dân ca ngợi:

“Vàng tâm xuống nước cứ tươi

Anh hùng lâm nạn, cứ cười, cứ vui”

Một vài tư liệu dân gian tuy chưa đầy đủ vì chưa có điều kiện sưu tầm, tập hợp nhưng qua đó chúng ta có thể thấy được chỗ đứng của phong trào Nghĩa hội và của chí sĩ Nguyễn Duy Hiệu trong lòng người dân xứ Quảng ♦